

ПОЦІЛУНОК У КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ПОСЛАННЯ

У статті розглянуто поцілунки в системі невербальних засобів релігійної комунікації на матеріалі сучасних релігійних послань, з'ясовані семантичне наповнення та вербальна реалізація цих жестових дотиків, описані основні контексти, у яких вони функціонують.

Ключові слова: релігійне послання, релігійна комунікація, невербальні засоби комунікації, гаптика, жестові дотики, поцілунок.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес комунікації, як відомо, неможливий без невербальних елементів, вивчення яких помітно активізувалося в останнє десятиліття. Дослідники зосереджують увагу передусім на теоретичних аспектах невербального спілкування [6; 7] та на особливостях функціонування окремих невербальних засобів у визначених комунікативних ситуаціях [2]. Найбільш вивчені два розділи невербальної семіотики – паралінгвістика й кінесика, інші потребують детальніших студій. З-поміж них вирізняємо передусім гаптику – науку про мову дотиків і тактильної комунікації [6, с. 22]. Ще одна особливість досліджень невербальних компонентів спілкування – їх фактичний матеріал. Здебільшого ним стають тексти художнього стилю [4, с. 115]. Як свідчать учені, завдання невербальних одиниць у прозових художніх творах – передавання певного значення, авторської думки, що має бути правильно та однозначно сприйнята читачами [4, с. 115]. Одночасно тексти інших функціональних стилів залишаються на периферії наукових зацікавлень невербалістів. Насамперед маємо на увазі твори релігійного стилю. Варто зазначити, що особливості невербальної комунікації у християнських конфесіях описано в монографії М. С. Петрушкевич [8], де з філософсько-релігієзнавчого погляду розглянуто міміку, жестикуляцію, колір, одяг, храм, ікону та ін. Структурно-змістові характеристики релігійних поклонів детально розглянуто Г. Є. Крейдліним [5].

А отже, **актуальність нашого дослідження** мотивована такими чинниками: потребою введення в науковий простір вивчення невербальної семіотики текстів релігійного стилю та необхідністю ґрунтовних студій малодослідженого розділу – гаптики.

І. І. Серякова стверджує, що для „позначення лінгвістичного ракурсу дослідження невербальної семіотики більш влучним є термін невербаліка” [10, с. 327-328], яка вивчає не лише усну комунікацію, але й письмову. Мінімальна одиниця не-

вербаліки – невербальний знак (жест, голос, дотик, погляд тощо) має подвійне вираження: в усному мовленні у формі сенсомоторного вияву, а в писемному – у вигляді лексичного засобу (номінативної одиниці) [4, с. 113]. Таким невербальним знаком в гаптиці є дотик.

Мета дослідження передбачає виконання двох завдань: з'ясувати функціональні параметри використання одного з невербальних елементів у сучасних релігійних посланнях та описати лексичні засоби найменування процесу поцілунків.

Наукові результати. У лінгвістиці не існує усталеного погляду на те, предметом розгляду якого з розділів є поцілунок. Г. Є. Крейдлін вважає, що вони (як і обійми, потиск руки, поглажування по голові та ін.) поєднують у своїй основі ознаки двох елементів невербальної семіотики – кінесики (жестів) та гаптики (дотиків), а тому правомірніше поцілунки називати „жестовими дотиками” та розглядати як предмет кінесики, а не гаптики [6, с. 431]. Г. П. Божко стверджує, що кінесична система об'єднує виразні рухи всього тіла, включаючи жести-доторкання [2, с. 109], В. А. Лабунська відносить їх до такесики [7, с. 48].

Дослідники вирізняють три основні різновиди поцілунків: *етикетний, ритуальний та інтимний*. У сучасних релігійних посланнях зафіксовані два перші здебільшого у Великодніх та Великопісних текстах. Для позначення етикетних поцілунків у Пасхальних посланнях автори послуговуються зазвичай опорною стилістично маркованою лексемою *цілування*, рідше – лексемою *цілунок* (*поцілунок*), які увиразнені залежними словами *мир, любов* та епітетами *радісний, пасхальний, братський, святий*, наприклад: *радісне цілування миру, цілування любові, пасхальне цілування, братське цілування, пасхальний цілунок, поцілунок святий, поцілунок любові*. Для найменування ритуальних поцілунків у Великопісних текстах використано лише дієслово *цілувати*.

Найчастотніше етикетна ситуація *цілування* у Великодніх посланнях представлена взаємними поздоровленнями під час Божественної літургії у Великодню ніч (звідси актуалізація темпоральної семи ‘пасхальне’ – *пасхальне цілування*), коли прихожани храму вітали один одного поцілунками, що символізувало всезагальну любов та братерство (що й спонукало експлікацію семи ‘братське’ – *братське цілування*). Такі невербальні дії супроводжуються словесними виразами *Христос воскрес!* і в народних традиціях нази-

ваються христосуванням [3, с. 625]. М. С. Петрушкевич зауважує, що „цей обряд має загальний характер і затверджує рівність усіх людей перед воскресінням Ісуса Христа” [8, с. 74]. Порівняймо в посланнях: *У цьому році християни усього світу святкують Пасху в один день і в цю світлу ніч вітають один одного словами братського цілування: Христос Воскрес!* [єпископ Симеон, П. 2004] (*Тут і далі, покликаючись на джерело послання, в дужках вказуватимемо титул священика, його ім'я; скорочену назву Пасхального (П) або Великоп'яного (ВП) послання; рік написання.* – Т. Т.) ; *Священнослужителі виходять багаторазово вітати віруючих пасхальним привітанням: „Христос воскрес!” У пориві духовної радості православні християни вітають одне одного пасхальним цілуванням. Починається Божественна літургія – так само з пасхальними піснеспівами*” [патріарх Філарет, П. 1984]; *„З трепетним почуттям і благоговінням християни всього світу в цю світозорну ніч вітають один одного словами братського цілування – Христос Воскрес, Христос Воскрес, Христос Воскрес!* [єпископ Симеон, П. 2007]. У християнських звичаях українців христосування пов'язане зі ще одним жестом-дотиком обіймами, наприклад: *Великодня радість спонукає людей до взаємних обіймів. Великодне христосування – це момент, коли християни мають почувати себе справжніми братами. Це велике почуття!* [патріарх Філарет, П. 08].

В одному з послань митрополита Луцького і Волинського Ніфонта фіксуємо ще одну кваліфікативну ознаку великодніх цілувань, репрезентовану образною номінацією „торжество миру і любові”, наприклад: *Свято Пасхи Христової справді є святом миру та всепереможної християнської любові. Що ж значить наше пасхальне цілування, як не торжество миру і любові?!* [митрополит Ніфонт, П. 2006].

Цілування миру – ще одне найменування не лише святкового великоднього, а й загалом християнського поцілунку. Воно пов'язане зі старозавітною традицією євреїв цілувати один одного при зустрічі, висловлюючи дружні почуття. Такий поцілунок привітання був успадкований послідовниками Христа як знак взаємної любові і єднання. „Христос сказав: „Мир залишаю вам, мир мій даю вам” і члени церкви Христової символічно передають один одному цей мир поцілунком” [1]. На думку М. С. Петрушкевич, „поцілунки є своєрідною формою спілкування. У релігії вони символізують злиття людських душ” [8, с. 74]. Звідси, ймовірно, походить вираз *цілування миру* в Пасхальних посланнях, наприклад: *У день Світлого Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа ми сердечно вітаємо кожну бого-*

любну християнську душу радісним цілуванням миру! [митрополит Володимир, П. 2008].

Поцілунок, як відомо зі Святого Письма, був символом християнської любові та прихильності в давньохристиянській церкві. Наприклад, апостол Павло наприкінці декількох своїх послань говорив про *святий поцілунок*, яким радив вітати один одного в етикетній ситуації передавання привіту (вітання): *Вітайте один одного святим цілунком* (I Кор. 16:20; II Кор. 13:12; Рим. 16:16). Аналогічний приклад вітання за допомогою поцілунків фіксуємо в сучасних посланнях, наприклад: *Премудрість, слово Боже і сила хай будуть з усіма вами до кінця віку. Воскреслий Христос хай дарує вам мир і радість, здоров'я та щасливе довголіття, злагоду та братерську любов, і ви в радості серця вітайте один одного поцілунком святим* (Рим. 16, 16) [митрополит Ніфонт, П. 2003].

У сучасних Пасхальних посланнях традиція передавання вітання від пастира (автора тексту) до вірян наприкінці текстової комунікації поєднана в одне ціле з традицією використання поцілунків в етикетній ситуації взаємних поздоровлень під час Великодніх свят, наприклад: *Дорогі волиняни! Від щирого серця прийміть моє архіпастирське вітання і цілування в день Світлого Христового Воскресіння* [єпископ Симеон, П. 2005].

Зауважмо, автори послань посередництвом поцілунку вітають мирян не лише безпосередньо (*У цей радісний і світлозарний день пасхальним цілунком вітаю кожного з вас із найвеличнішим і найбільшим святом Воскресіння нашого Господа і Спасителя Ісуса Христа!* [єпископ Никодим, П. 2009]), а й спонукають до продовження цієї етикетної дії в ситуації спілкування з іншими комунікантами, наприклад: *Перебувайте у радості цього дня, вітайте один одного поцілунком любові, зодягайтеся у нетлінні одежі мешканців неба* [митрополит Мефодій, П. 2005]. Адресат цілування може бути окреслений за допомогою стилістично маркованих описових виразів *кожна боголюбива християнська душа, всі співбраття і співслужителі наші, хто знаходиться у світі*, які актуалізують сему ‘християнська душа’ в однині та множині за допомогою займенників *кожний та всі*, наприклад: *ми сердечно вітаємо кожну боголюбну християнську душу радісним цілуванням миру!* [митрополит Володимир, П. 2008]; *посилаємо з Богоприємного Вертепу цілування любові всім співбраттям і співслужителям нашим, хто знаходиться у світі, і благословення від Бога всій повноті Єдиної Святої Соборної й Апостольської Православної Церкви* [Послання предстоятелів православних церков з нагоди початку святкування 2000-ліття Різдва].

Обрядове цілування культових предметів у сучасних релігійних посланнях зафіксоване менш частотно. Об'єктами цілування виступають здебільшого *хрест* та *плащаниця*. Цілування плащаниці у православній традиції символізує прощання вірян із померлим Ісусом, наприклад: *Ще кілька годин тому наші храми нагадували собою печеру, де лежало Христове тіло. Ми підходили зі сльозами до плащаниці, переживаючи дотик до неї, ніби останнє цілування спочилого Ісуса* [архієпископ Ігор, П. 2007]. Хрест цілують як символ, на якому помер Христос, наприклад: *І ми сьогодні стаємо перед хрестом, як символом, на котрому помер Ісус Христос; кладемо на собі добрий знак святого хреста, падаємо на коліна, припадаємо чолом до землі з пошаною до цього дерева, цілуємо його* [архієпископ Ігор (Возняк), ВП. 2009].

Якщо до хреста з поцілунком прикладаються грішні люди, то він прирівнюється до поцілунку Юди, що символізує зраду, наприклад: *Поклоніння християн святому животворящому хресту Господньому та цілування його не принесе також духовного успіху, коли людина триває у гріховному стані. Бо, тілом кланяється та цілує губами хрест, а духом зневажає та на подобу Юди зраджує Спасителя* [архієпископ Ігор (Возняк), ВП. 2009].

Як бачимо, цілування культових предметів відбувається в контексті з іншими рівноцінними невербальними діями – накладанням на себе хресного знамення, поклонами, сльозами скорботи та каяття.

Характер поцілунків у сучасних релігійних посланнях не окреслений за допомогою емоційно забарвлених прикметників. Лише одноразово зафіксовано вираз із епітетом *радісний*, наприклад: *радісне цілування миру* [митрополит Володимир, П. 2008]. Загальний настрій святковості та життєрадісності, під час якого відбувається вітальне цілування, простежується із контексту розповіді про святкування найвеличнішого свята християн – Воскресіння Христового. Порівн. у посланнях: *Пасха – це споконвіку світле свято для православних людей. Пасха – це торжество життя, яке святкує перемогу над смертю. Свято Пасхи Христової є святом миру і християнської любові. Що ж означає наше пасхальне цілування як не торжество миру і любові?! Адже неможливо не помітити, як взаємні привітання в ці дні звеселяють наші серця, зближують нас, наповнюють наші серця святою любов'ю до Воскреслого Господа Ісуса Христа* [єпископ Михайл, П. 2006]; *Від усього серця вітаю усіх вас з святим днем Христового Воскресіння! Перебувайте у радості цього дня, вітайте один одного поцілунком любові, зодягайтеся у нетлінні одяжі*

мешканців неба. І нехай Воскреслий Христос, що є нашою досконалою радістю, обдарує усіх нас Своім миром та смиренням, щоби ми у єдності та згоді служили Святій Православній Церкві та рідній Вітчизні [митрополит Мефодій, П. 2005]. Як бачимо, такі взаємні вітання відбуваються не просто в радості й любові, а в атмосфері трепету та благоговіння людських душ, у надії на духовне єднання з воскреслим Христом.

Установлено, що в текстах послань відсутні ситуації цілування, які б вербалізували в ролі об'єктів найменування окремих соматизмів. Якщо відсутність такої вказівки в ритуальному поцілунку можна пояснити очевидним знанням вірянами місць цілування сакральних предметів, то їх відсутність в етикетному поцілунку свідчить про символічне сприйняття цілування як одного зі способів пошанування одновірців.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Матеріал дослідження дає змогу стверджувати, що поцілунок у невербальній поведінці релігійного спілкування посередництвом послання представлений двома різновидами: етикетним – у ситуаціях святкового привітання (у великодніх текстах) та ритуальним – в обрядових цілуваннях (у великопісних). Етикетний поцілунок вербалізований лише за допомогою стилістично маркованих виразів з опорною лексемою *цілування*, ритуальний – дієслова *цілувати*. Про емоційно-експресивний статус поцілунків свідчить контекст послання, його змістова наповненість. Досліджувані жестові дотики в етикетних ситуаціях релігійної комунікації супроводжуються в основному вербальним виразом привітання, а в ритуальних – реалізуються паралельно з іншими невербальними діями. Перспектива подальших студій полягає в простеженні особливостей функціонування інших невербальних елементів у семантичній структурі послань.

Література

1. Байбури́н А. К. У истоков этикета. Этнографические очерки [Электронный ресурс] / А. К. Байбури́н, А. Л. Топорков. – Л. : Наука, 1990. – 165 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/bayb/ (18.03.2013).
2. Божко Г. П. Речевые тактики в репертуаре русской языковой личности (на материале коммуникативной ситуации „примирение”) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.02 / Божко Галина Павловна. – К., 2003. – 164 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703с.
4. Корольов І. Р. Витоки та сучасний стан невербальних компонентів комунікації /

- І. Р. Корольов // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових статей. – Вип. 26. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Ч. 2. – С. 112–116.
5. Крейдлин Г. Е. История кинесики и проблемы описания одного семантического класса жестов / Г. Е. Крейдлин // Лингвистика для всех. Летние лингвистические школы 2005 и 2006. – М. : МЦНМО, 2008. – С. 100–117.
 6. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика : Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 584 с.
 7. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В. А. Лабунская// – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 136 с.
 8. Петрушкевич М. С. Релігійні комунікації : християнський контекст: монографія / Петрушкевич М. С. – Острого : Вид-во Нац. ун-ту „Острозька академія”, 2011. – 288 с.
 9. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – К. : Українське Біблійне Товариство, 1992. – 1370 с.
 10. Серякова І. І. Невербалістика: основні напрями дослідження / І. І. Серякова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2009. – Вип. 22. – С. 325-332.

В статье рассмотрены поцелуи в системе невербальных средств религиозной коммуникации на материале современных религиозных посланий, выяснены семантическое наполнение и вербальная реализация этих жестовых касаний, описаны основные контексты, в которых они функционируют.

Ключевые слова: религиозное послание, религиозная коммуникация, невербальные средства коммуникации, гаптика, жесты касания, поцелуй.

The article deals with the place of the kiss in the system of non-verbal means of religious communication on the basis of modern church pastorals. The author investigates semantic filling and verbal realization of these gestural touches, describes the main contexts of their functioning.

Key words: church pastoral, religious communication, non-verbal means of communication, gestural touches, kiss.